

УДК 378.016:811.111

ЛЕКЦІЇ, ЯКІ НЕ «ЧИТАЮТЬ»

М.В. Рябих, канд. пед. наук (Харків)

У статті висвітлюються основні аспекти побудови лекції у світлі сучасних вимог. Розглядаються вимоги до лекції, компоненти лекції, їхнє наповнення та шляхи реалізації. У статті аналізується вітчизняний та закордонний досвід проведення лекцій та дається його оцінка. Пропонуються способи підвищення ефективності методики реалізації компонентів лекції з акцентом на організаційні аспекти.

Ключові слова: вимоги до лекції, ефективність лекції, компоненти лекції, наповнення лекції, організаційні аспекти лекції.

Рябих Н.В. Лекции, которые не «читают». В статье освещаются основные аспекты построения лекции в свете современных требований. Рассматриваются требования к лекции, компоненты лекции, их наполнение и пути реализации. В статье анализируется отечественный и зарубежный опыт проведения лекций и дается его оценка. Предлагаются способы повышения эффективности методики реализации компонентов лекции с акцентом на организационные аспекты.

Ключевые слова: компоненты лекции, наполнение лекции, организационные аспекты лекции, требования к лекции, эффективность лекции.

Ryabykh M.V. Lectures that are given. The article covers the main aspects of constructing lectures in the light of current requirements. We consider requirements for the lecture, lecture components, their content and ways of their implementation. The article analyzes the domestic and international experience of lecture delivering and looks into its value. Ways to improve the efficiency of methods of lecture components implementation with a focus on organizational aspects are offered.

Key words: lecture components, lecture content, lecture efficiency, organizational aspects of the lecture, requirements for lectures.

Існує низка визначень лекції як форми проведення навчальної роботи у аудиторії. Наприклад: «Лекція – це прийом передачі інформації шляхом систематичного, послідовного викладення матеріалу з конкретної галузі науки і техніки, а також культури в усній формі». «Лекція – це виклад навчального предмету з будь-якої теми в усній формі, а також занотовування цього усного викладу» [1]. «Лекція – це основна форма проведення у вищому навчальному закладі занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу» [2]. Існують різні підходи в інтерпретації поняття «лекція», але, на думку автора цієї статті, головним є не те, який матеріал, викладається у лекції, а як проводиться лекція, тобто підхід до її організації та власне реалізації у аудиторії. Важливим є також те, які цілі ставить лектор, та якими засобами він їх намагається досягти. Саме пошук шляхів досягнення

ефективності лекції обумовлює актуальність цієї статті. Метою статті є аналітичний огляд традиційних та нових підходів до організації лекції.

Об'єктом дослідження, викладеного у статті, є лекція, як форма організації навчання у вищому навчальному закладі. Предметом є розгляд оптимальної організації лекції на основі бачення цього процесу як лекторами, так і слухачами лекцій.

Матеріалом дослідження є результати спостережень за процесом викладання лекцій та відповіді студентів на запитання запропонованої їм анкети.

Підвищення ефективності навчання вимагає певної спільної діяльності викладача і студента, застосування різноманітних підходів, методів, прийомів та засобів, спрямованих на розв'язання навчальних завдань. Незважаючи на те, що деякі дослідження показують досить низьку ефектив-

ність лекції, у наш час лекція залишається основною формою проведення навчальних занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу у вищих навчальних закладах [3].

Нижче пропонуються питання анкети, відповіді на які, та їхня інтерпретація автором статті, дозволять проаналізувати поставлені запитання та дати відповіді на них.

АНКЕТА

ПИТАННЯ	Дайте обґрунтування свого вибору або запропонуйте свій варіант
<p>1. Який тип лекції, на ваш погляд, має бути основним у вищому навчальному закладі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • тематична • проблемна • оглядова • інший 	
<p>2. Яка форма проведення лекції є найбільш ефективною?</p> <p>Варіанти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Викладач читає (повільно) – студенти записують • Викладач читає – студенти конспектують • Викладач ставить та розв'язує наукові проблеми, спираючись на різні джерела • Викладач у розв'язанні наукових проблем здебільшого спирається на свій власний досвід 	
<p>3. Яку позицію в аудиторії має обрати лектор?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стояти за кафедрою • Сидіти за столом • Ходити по аудиторії 	Дайте обґрунтування своєї відповіді
<p>4. Як має реагувати викладач, коли студент запізнюється на лекцію?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Не пускати в аудиторію (це заважає викладачу та іншим студентам) • Впускати в аудиторію, але робити зауваження • Не звертати на це увагу 	Дайте обґрунтування своєї відповіді
<p>5. Що, на ваш погляд, може утримати увагу студентів?</p>	Запропонуйте своє рішення
<p>6. Як реагувати лектору на порушення дисципліни в аудиторії (розмови між студентами, студенти роблять інші справи, і т.д.).</p>	Запропонуйте своє рішення
<p>7. Які якості лектора ви вважаєте головними?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Авторитарність • Ентузіазм • Професіоналізм • Здатність зацікавити 	Визначте важливість цих якостей за п'ятибальною шкалою (або додайте свої)
<p>8. Чи змінилося Ваше враження від викладача від першого заняття (лекції) до кінця семестру (навчального) року? Чому?</p>	

9. Чи бажали б Ви, щоб лекція перемежовувалася паузами (наприклад, деякими жартами, гумором з боку викладача)?	Дайте обґрунтування своєї відповіді
<p>10. За якими ознаками формується Ваше перше враження про викладача (лектора)?</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>За зовнішніми даними (манера, тримати себе, представився студентам або ні, як зайшов у аудиторію, чи є посмішка, інше</i> • <i>По першій лекції (мова, емоційність, захопленість, переконаність, уміння викладати матеріал</i> • <i>По характеру ставлення до студентів (вимогливий до студентів, слідкує за їх поведінкою на лекції, чи має з ними контакт, виявляє увагу до студентів, справедливість в оцінці їх поведінки).</i> • <i>По виявленню ерудиції (інтелекту), по тому, чи читає лекцію по конспекту або без нього.</i> • <i>По враженнях, які передаються про викладача, студентами старших курсів.</i> <p><i>Інше</i></p>	Розмістіть відповіді у порядку важливості та надайте обґрунтування

Відповіді на запитання пропонувалося студентам першого та третього курсів навчання. Передбачалося, що студенти першого курсу запропонують свої «свіжі» погляди на процес проведення лекцій та своє «поки що неупереджене» ставлення. Студенти третього курсу, з одного боку, могли б дати більш «зрілі» відповіді, але, з іншого боку, на їхні погляди можуть впливати деякі суто «престосуванські» важелі, наприклад, що краще для отримання гарної оцінки (а не кращих знань). На деякі запитання анкети студенти мали дати градуйовану відповідь в залежності від важливості цього аспекту для ефективного сприймання лекційної інформації.

Відповіді на перше питання були досить різнобічними. Усі три варіанти відповідей були в приблизно однакових пропорціях. Студенти, які віддали перевагу оглядовій лекції, мотивували свою відповідь тим, що завдання викладача компетентно надати студентові інформацію з предмету, а студент самостійно викаже свою зацікавленість тією або іншою проблемою. Прихильники тематичної лекції звертали увагу на необхідність скон-

центрувати увагу на одній темі й розв'язувати її, хоча, на думку автора цієї статті, під тематичним розв'язанням також мався на увазі проблемний характер лекції. Респонденти, що обрали проблемну лекцію (або проблемну та тематичну), обґрунтовували свій вибір тим, що спільне з викладачем розв'язання проблеми дає змогу не тільки зрозуміти проблему, а ще й засвоїти способи її вирішення. Також відзначалося, що сама наявність проблеми зацікавлює, і в студента природно з'являється мотивація до навчання. На думку автора, проблемна лекція має бути провідною формою у вищому навчальному закладі, тому що саме проблемна лекція спирається на логіку послідовно модельованих проблемних ситуацій шляхом постановки проблемних запитань або пред'явлення проблемних завдань. Таким чином, на лекції проблемного характеру студенти стають співавторами у вирішенні проблемних завдань. Знання, засвоєні активно, краще запам'ятовуються, є більш гнучкими й мають властивість переносу в інші ситуації. Вирішення проблемних завдань розвиває інтелект, підвищує мотивацію до предмету.

Природно пов'язаним з першим є друге запитання щодо того, яка форма проведення лекції є більш доцільною. Більшість студентів обох курсів висловилися за розв'язання проблем викладачем, спираючись на різні джерела, мотивуючи таку відповідь тим, що у даному випадку охоплюється більше точок зору на питання, та їх краще зрозуміти.

Третина студентів позитивно ставиться до ситуації, коли викладач при викладанні матеріалу спирається на свій власний досвід, аргументуючи таку відповідь тим, що «такий підхід привертає увагу студентів, робить лекцію більш цікавою, а також сприяє легшому запам'ятовуванню нової інформації». Проведений автором аналіз лекційних занять у деяких провідних університетах Сполучених Штатів дає можливість зробити висновок про те, що саме такий варіант проведення лекцій є домінуючим. Зацікавити студентів аналізом проблеми можна тільки продемонструвавши своє зацікавлення проведеним аналізом цієї або спорідненої проблеми.

Якості викладача-лектора оцінювались за п'ятибальною шкалою і мали усереднено таку градацію: професіоналізм – 5 балів, здатність зацікавити та ентузіазм – 4 бали, авторитарність – 3 бали. Крім того відзначалося, що здатність зацікавити студента своїм предметом є вкрай важливою. Цікавим є той факт, що досить багато студентів також відзначають важливість авторитарності лектора. Поясненням цього може бути те, що лектор, як правило, має велику аудиторію слухачів, і важливо, щоб він міг її контролювати, тобто студенти розуміють це із свого досвіду.

Важливим, на думку автора, є запитання, як у студентів формується враження про лектора. Майже усі респонденти вибрали варіанти 2 та 4 (див. анкету вище). Більш за все студенти звертали увагу на те, як лектор читає лекцію (по конспекту або не використовуючи конспект). Приклади відповідей: *«Якщо лектор зайшов у аудиторію і миттєво ткнувся до свого конспекту і почав монотонно бубоніти, то все зрозуміло – не треба чекати кінця лекції»*. *«Дуже вражає, коли лектор не прикований до конспекту або книжки, коли він вільно володіє матеріалом. Інформація сприймається зовсім по-іншому. Інтелект – це те, що студенти очікують від лектора. Такого лектора є бажання слухати,*

відвідувати його пари».

Пов'язаним із попередніми є запитання № 5. На думку респондентів (80%) увагу студентів може утримати інформація з власного («життєвого») досвіду, також респонденти згадували про «викладання з почуттям гумору», використання технічних засобів, особливо відеоматеріалів. Запитання, чи варто викладачеві перемижувати лекцію паузами (№ 9), використовуючи жарти і гумор, викликало неабияку зацікавленість респондентів. Усі без винятку продемонстрували позитивне ставлення до цього запитання, і більшість запропонували свої коментарі. Наприклад: «це зближує викладача та студента», «це невід'ємна частина будь-якого навчального процесу», «це робить лекцію не такою напруженою», «так, але інколи це відволікає».

Відповідаючи на запитання № 3, думки студентів розділилися. На думку деяких, якщо лектор «розгулює по аудиторії», то у студентів може втрачатися концентрація. Інші, навпаки, стверджують, що рух лектора утримує увагу студентів більшою мірою, ніж коли «він сидить або стоїть за кафедрою». На думку автора, позиція лектора у аудиторії має бути динамічною, що корелює з динамікою викладання матеріалу.

Запитання № 4 і 6 стосувалися забезпеченню лектором дисципліни у аудиторії. Більшість респондентів вважає, що лектор має обмежитись зауваженням студентам або не звертати увагу взагалі, інші (20%) схильні до забезпечення порядку в аудиторії, а також визначають важливість спроможності лектора до цього. На думку автора, лектор має продумати спосіб реакції на можливі порушення дисципліни в залежності від конкретних умов проведення лекції (кількості студентів в аудиторії, кількість лекцій у відповідному курсі, інші), тому що цей чинник є досить важливою складовою професіоналізму лектора.

Таким чином, можна виділити деякі висновки щодо поведінки викладача під час проведення лекції:

- Лекцію варто «давати», а не читати (відповідно до англійського терміну 'to give a lecture, а не українського «читати» лекцію).
- Основною формою проведення лекції має бути проблемна, хоча інші форми можуть використовуватись в залежності від кожного конкретного завдання.

- У викладі матеріалу лекції викладач має спиратись на авторитетні наукові джерела, але використання власного досвіду, виклад власних досліджень суттєво підвищує інтерес та мотивацію студентів до сприймання інформації.
- Підтримання належної робочої атмосфери в аудиторії може досягатися різними способами, основними з яких можуть бути дисципліна, доброзичливе ставлення до студентів, розуміння ситуацій, які виникають (наприклад, запізнення студентів на заняття), застосування гумору, цікавий початок лекції.
- Положення лектора у аудиторії не повинно бути статичним. Не слід увесь час сидіти за столом, або стояти за кафедрою. Динаміка викладу матеріалу має супроводжуватися динамікою руху лектора.

Таким чином, професійна підготовка лектора разом з використанням деяких технік проведення лекції можуть забезпечити ефективність засвоєння її змісту.

Перспектива дослідження вбачається у подальшому пошуку ефективних засобів проведення лекції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – [4-е изд., доп.]. – М. : Азбуковник, 2000. – 940 с. 2. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>. 3. What makes a good lecturer? [Electronic resource]. Way of access: <http://faculty.londondeanery.ac.uk/elearning/improve-your-lecturing/what-makes-a-good-lecturer>.

REFERENCES

Ozhegov, S.I., and Shvedova, N.U. (2000). *Tolkovyy slovar' russkogo jazyka* [Russian language thesaurus]. – *Azbukovnik*, 4, 940 p. (in Russian)

Polozhennya pro orhanizatsiyu navchal'noho protsesu u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny [Provisions for teaching organization in Ukrainian universities]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93> (Accessed 15 January 2015).

What makes a good lecturer? (2012). Available at: <http://www.faculty.londondeanery.ac.uk/elearning/improve-your-lecturing/what-makes-a-good-lecturer> (Accessed 15 January 2015).